

Василь Брич, Інна Щевченко

Особливості трансформації ринку праці в умовах переходу до ринкових відносин

Успіх ефективності впроваджуваних реформ залежить насамперед від усвідомлення необхідності радикальних змін на ринку праці. На сьогоднішній день в нашій країні на перший план суспільних перетворень висуваються питання форм власності, ціноутворення, оподаткування, тоді як життєвоважливій проблемі – забезпечення права кожного громадянина на працю приділяється недостатня увага. Сьогодні особливого значення набуває проблема безробіття. Все

більше і більше працездатного населення виключається з суспільного виробництва. Необхідно проводити цілеспрямовану політику зайнятості, щоб забезпечити громадянам їх право на працю.

Ринок праці займає центральне місце в системі ринкових відносин і є індикатором стану економіки. Стабільне економічне становище характеризується збалансованістю попиту і пропозиції на ринку праці. Скорочення виробництва збільшує безробіття і загострює соціальні проблеми нашого суспільства. При досить високому рівні безробіття для української економіки характерне ще й приховане безробіття.

До 1991 року Україна мала досить високий рівень розвитку трудових ресурсів. Розвинута система безплатної професійної освіти забезпечувала громадянам високий професійно-кваліфікаційний рівень, норми фізичного та психічного здоров'я населення відповідали рівням, прийнятим у країнах із розвинутою економікою. На жаль, за час, що минув з початку 90-х років рівень якості трудових ресурсів значно погіршився. На це вплинуло і зниження доходів населення та погіршення рівня життя, зростання безробіття, криза економічних і соціальних відносин, реформування власності, яке поглибило соціальні суперечності суспільства. Отримуємо замкнуте коло. Без високого рівня трудових ресурсів неможливо подолати кризові явища в економіці, а економічна криза погіршує якість трудових ресурсів.

Для кращого розуміння суті структурних змін, які проходять на регіональних ринках ми вибрали період з 1990 по 2000 р. Вивчаючи стан справ на Тернопільському регіональному ринку праці, слід визнати, що за останні 5 років безробіття набуло значних розмірів. Аналізуючи динаміку зростання числа безробітних на протязі 1990-2000 років, можна виявити, що безробіття різко зросло у 1992 році і становило 4068 чоловік. Аналіз динаміки потреби у робочій силі по галузях матеріального виробництва свідчить про її зменшення. Проте новостворених робочих місць вводилося в дію більше, ніж заявлена потреба.

До 1997 року потреба робочої сили на підприємства даних галузей була більша, ніж для галузей нематеріального виробництва і становила від 52,6% у 1992 році до 84,2% у 1991 році (наведені мінімальний та максимальний показники). Починаючи з 1998 року потреба зменшується і у 2000 році склала всього 30,8% загальної потреби працівників для галузей народного господарства.

У структурі переважає потреба у працівниках, що володіють робітничими професіями для всіх галузей. На протязі 1991-1992 років не була зареєстрована потреба у працівниках, що не володіють спеціальностями. У 1993 році зареєстрована потреба становила 329 осіб, що складало 32,4% від загальної кількості потреби у робочій силі галузей матеріального виробництва. В подальшому потреба зменшується і у 2000 році становила 1,9 % від загальної потреби.

Значно зменшилася потреба у працівниках в сільському господарстві. Якщо у 1991 році були потрібні 1304 особи (їхня частка – 37,6%), то у 2000 році потреба склала 46 працівників (9,1%). Для транспорту і зв'язку потрібні від 6 до 4% від загальної кількості заявленої потреби. Загальна потреба у працівниках у будівництві зменшується. Якщо у 1991 році потреба складала 601 чоловік (17,3%), то у 2000 році цей показник становив 12 осіб (2,4%).

В загальному потреба у працівниках для галузей нематеріальної сфери становила біля 40% у 1991-1997 роках. Починаючи з 1998 року потреба складає більше 50%, а у 2000 році – 69,2%. Аналізуючи абсолютні показники, бачимо, що потреба невелика. Навіть у 2000 році вона склала всього лише 329 осіб. У структурі потреби до 1993 року переважають робітники. Починаючи з 1994 року зросла необхідність у службовцях.

Найбільша потреба зафіксована у житлово-комунальному господарстві, народній освіті та апараті органів державного та господарського управління.

Аналізуючи динаміку працевлаштування можна відмітити тенденцію до зростання числа працевлаштованих. На підприємствах із державною формою власності відмічається зменшення числа працевлаштованих. У 2000 році було працевлаштовано 31% від загальної кількості безробітних громадян або 5038 осіб. Причому зауважимо, що серед працевлаштованих зростає частка жінок та службовців. Вони склали 50,8% та 43,7% відповідно.

На підприємствах із колективною формою власності працевлаштовано на протязі 2000 року 10085 осіб або 62,1% від загальної чисельності незайнятих. Переважна більшість з них (59,5%) робітники.

Частка працевлаштованих незайнятих на підприємства з приватною формою власності склала 6,9% або 1126 осіб. З них 55,2% – жінки, 48,9% – молодь. Більшість безробітних (66%) працевлаштувалося на робітничі професії.

На жаль неможливо судити про динаміку працевлаштування за формами власності та по галузям народного господарства на протязі 1991-1994 років, так як статистична звітність у подібному розрізі не велася.

В середньому до 58% безробітних працевлаштовано у галузях матеріальної сфери. У структурі переважають працівники із робітничими спеціальностями. Їхня частка становила від 68% у 1996 році до 61,5% – у 2000. Частка службовців в середньому складає 25,2%. Питома вага осіб, що не володіють професіями становить біля 10%. Істотно структура працевлаштованих на протязі досліджуваного періоду не змінюється.

Третина безробітних працевлаштовується на підприємствах промисловості. У 2000 році чисельність працевлаштованих становила 5679 осіб (34,9% усіх працевлаштованих), з них 3624 особи – робітники. Їхня частка у структурі працевлаштованих у промисловості – 63,8%. 1392 особи – службовці (їхня частка – 24,5%).

У сільському господарстві в середньому працевлаштовується біля 11% безробітних. У 2000 році приступило до роботи 2104 особи, що складає 12,9% загального обсягу працевлаштованих. У структурі переважають робітники.

Збільшується чисельність працевлаштованих у транспорті і зв'язку. Якщо у 1995 році було працевлаштовано 479 осіб, то у 2000 році чисельність працевлаштованих склала 896 осіб. Проте їхня питома вага зменшилася із 6,7% у 1995 році до 5,5% – у 2000 році.

Число працівників, працевлаштованих у будівництві є незначним і коливається від 400 до 700 осіб. Їхня частка в загальному обсязі працевлаштованих зменшується: із 10% у 1995 році до 4,2% у 2000 році. У структурі біля 70% займають робітники.

Збільшилася кількість працевлаштованих майже по всіх галузях нематеріального виробництва. Найбільша чисельність працевлаштованих була у торгівлі і громадському харчуванні – 1336 чоловік, народній освіті – 1500 чоловік, житлово-комунальному господарстві – 970 чоловік, охороні здоров'я – 1005 чоловік.

Професійно-кваліфікаційний рівень трудових ресурсів повинен відповідати структурі новостворених і введених робочих місць. Це завдання повинна виконати профпідготовка та перепідготовка.

Кількість незайнятих, що проходять професійне навчання щорічно зростає. Якщо у 1991 році навчалася всього 12 чоловік, то у 2000 році ця цифра склала 3554 особи. Досить високий коефіцієнт працевлаштування після проходження професійного навчання. На протязі досліджуваного періоду він становив не менше 60% від чисельності незайнятих громадян, що закінчили навчання. Тільки у 1995 році він склав 50,3%, а у 1997 – 47%. Переважаюча більшість серед тих, хто навчався – робітники та особи без спеціальності. Наприклад, у 2000 році їх питома вага склала 37,3% та 33,2% відповідно.

Велика частка серед тих, що скористалися послугами професійного навчання належить випускникам. Вона становила у 1993 році 31,5%, а у 2000 році 21,6%. Більше половини, що пройшли навчання є випускниками загальноосвітніх шкіл. Але досить багато випускників вузів та ПТУ також проходять перенавчання. Щоб не допустити дисбалансу між наявною та потрібною робочою силою, необхідно проводити профорієнтаційні консультації, професійний відбір, впроваджувати в практику тристоронні угоди щодо підготовки певного випускника даним закладом освіти на визначене робоче місце і т.д.

Важливе значення для підтримки безробітного населення є організація громадських робіт. Потрібно відмітити недостатність фінансування громадських робіт. Всі кошти були витрачені на оплату праці безробітних, що приймали участь у громадських роботах. При цьому зазначимо, що величина заробітку у 2000 році складала 5,58 грн/людино-день. Це явно недостатня оплата праці і веде до зменшення кількості осіб, залучених до громадських робіт. Потрібно підвищувати рівень матеріальної зацікавленості, соціального захисту незайнятих та ефективного використання їх потенціалу, враховувати цей момент при формуванні політики зайнятості.

Під політикою зайнятості ми, перш за все, розуміємо ті заходи, що сприяють скороченню безробіття, збільшенню зайнятості, соціальному захисту безробітних. Тобто завдання регіональних центрів зайнятості полягає в тому, щоб оперативно працевлаштувати тих громадян, що звернулися в центри зайнятості, у першу чергу неконкурентоспроможних та соціально незахищених груп населення (випускники шкіл, ПТУ та вузів, молодь, жінки, пенсіонери, інваліди), запровадити ефективну систему професійного навчання та перенавчання, організувати громадські роботи, надавати допомогу по безробіттю.

Анотація

В статті проведений аналіз основних змін на ринку праці за останнє десятиліття, виділені основні тенденції трансформування системи зайнятості, вказані можливі шляхи покращення ситуації.

Аннотация

В статье проведен анализ главных изменений на рынке труда за последнее десятилетие, выделены основные тенденции трансформации системы занятости, указаны возможные пути улучшения ситуации.